

cases of quarrels or any difficulties plays a role in learning motivation, but psychologists for this approval is more significant. Also, student psychologists, compared with students support lawyers father promotes self-management and communication skills, the ability to formulate and solve cognitive tasks, and managing a mobilization of forces, positive attitude to learning, the ability to prove initiated work to completion.

For law students to develop communication skills and ability to manage and organize their time, goals, a more authoritative position on the part of the father is needed.

Thus, for the effective formation and development of the necessary components of readiness and desire for professional fulfilment in general favour a dominant position paternal expression of positive interest, as autonomy on the part of the father and by the mother. These positions can provide appropriate resources for further positive development of personality and becoming a professional.

It was established that the different influences of parents and promotes psychological preparedness components in the professional sphere.

Key words: family, parental attitude, professional activity, students, psychological readiness for the professional activity.

Стаття надійшла 12 листопада 2015 р.

УДК 159.99

Р. І. Сірко

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ КОМПЛЕКС ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ ДО ЕКСТРЕМАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ВИЩИХ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Проаналізовано навчально-методичний комплекс професійної підготовки спеціалістів із практичної психології до екстремальної діяльності у вищих навчальних закладах системи ДСНС, який поєднує професійне вивчення класичних психологічних дисциплін зі спеціальним навчанням і специфікою діяльності в екстремальних умовах.

Описано навчальний план підготовки, її види, навчальні дисципліни, котрі забезпечують блоки гуманітарної та соціально-економічної підготовки, природничо-наукової підготовки, професійної та практичної підготовки, дисципліни самостійного та вільного вибору студентів.

Ключові слова: навчальна програма, екстремальна психологія, стресовий стан, деструкти психіки, професійно-екстремальна підготовка.

Постановка проблеми. Нещодавно посилилися вимоги держави й суспільства до працівників структур екстремального спрямування: військових, служби ДСНС, правоохоронних органів, зокрема практичних психологів, які забезпечують психологічний супровід їхньої діяльності. Проблема полягає в тому, що зміст і структура навчального процесу фахівців-психологів не повністю відповідають вимогам суспільства, що, своєю чергою, обумовлює необхідність корекції наявної системи їх професійної підготовки.

Фахівці, підготовлені вищими навчальними закладами МОН України, повинні вміти професійно виконувати обов'язки практичних психологів у загальноосвітніх закладах. Однак вони не зможуть повною мірою проявити свої вміння та навички, працюючи у сфері забезпечення безпеки життєдіяльності людини. Це пов'язано з браком знань специфіки роботи рятувальних служб, яка характеризується значним емоційним і психічним навантаженням.

Саме тому комплексну підготовку фахівців із практичної психології з урахуванням особливостей професійно-екстремальної діяльності потрібно проводити на базі вищих навчальних закладів Державної служби України з надзвичайних ситуацій. У таких закладах для цього сформувалися найбільш сприятливі умови: по-перше, згідно з номенклатурою спеціальності, практична психологія належить до категорії «педагогічні дисципліни»; по-друге, саме у спеціалізованих ВНЗ можлива продуктивна співпраця кафедр, які забезпечують не тільки психологічну підготовку, а й знання зі специфіки діяльності в екстремальних умовах. Окрім того, такі навчальні заклади дають ґрунтовні знання з філософського, культурологічного, економічного та медико-біологічного напрямів, а саме: міждисциплінарні дослідження визначають пріоритети розвитку сучасної науки.

Стан дослідження. Аналіз теоретичних надбань із проблеми формування фахівця-психолога довів, що нині чимало її аспектів є недостатньо розробленими. В доступних автору дослідженнях увага в основному приділяється професійній підготовці фахівця до екстремальної діяльності в юриспруденції, військовій справі, рятувальних підрозділах [1; 4–9; 11–20]. І тільки незначна кількість робіт [2; 3; 7; 12] присвячена професійній підготовці психолога в системі ДСНС.

Єдиного погляду на концепцію підготовки практичних психологів не існує. Так, Е. В. Стасюк під концепцією професійної підготовки практичних психологів розуміє систему науково обґрунтованих і практично перевірених положень, що розкривають мету, завдання, структуру, принципи, етапи, взаємозв'язок, механізми і методи реалізації [9].

С. П. Іванова визначає професійну підготовку практичних психологів для системи МНС Росії як спланований соціально-психологічно детермінований процес становлення фахівця, зумовлений суб'єкт-об'єктними чинниками, пов'язаний з навчанням у спеціалізованих закладах освіти та з формуванням професійно значущих індивідуально-психологічних якостей [2; 3].

Узагальнивши різні точки зору, можна визначити фахову підготовку психолога як якісний процес професійного становлення особистості, в результаті якого вона набуває фундаментальних знань, умінь і навичок з обраної спеціальності, та комплекси індивідуально-психологічних властивостей, які детермінують її психологічну придатність до системи спеціальностей напряму «людина-людина».

Метою статті є розроблення та апробація навчально-методичного комплексу професійної підготовки студентів-психологів для діяльності в особливих умовах.

Виклад основних положень. Розроблений нами навчально-методичний комплекс професійної підготовки практичних психологів був використаний у формуванні педагогічного забезпечення процесу професійної підготовки у студентів і курсантів майбутніх працівників ДСНС під час їх підготовки у Львівському державному університеті безпеки життєдіяльності.

Навчальний план професійної підготовки бакалаврів практичних психологів для Державної служби України з надзвичайних ситуацій має наукове обґрунтування і забезпечує системну основну підготовку до екстремальних умов діяльності. Він містить дисципліни, що забезпечують блоки гуманітарної та соціально-економічної підготовки, природничо-наукової підготовки, професійної та практичної підготовки, дисципліни самостійного та вільного вибору студентів. Необхідний зміст професійної підготовки практичних психологів закладено в робочі навчальні програми дисциплін і курсів. У програмах визначається мета викладання навчальної дисципліни, її основні завдання, тематика занять, форми і методи подання та засвоєння матеріалу, час, необхідний для його оволодіння, методика контролю, навчальна література, самостійна робота, індивідуальні завдання, методичне забезпечення.

Принципи відбору змісту навчання курсантів і студентів майбутніх практичних психологів у ВНЗ ДСНС України визначається сукупністю дисциплін, які мають бути засвоєні в процесі навчання і які би забезпечили формування у них професійних установок, позитивної мотивації до цього виду діяльності, навички професійного спілкування, методи аутотренінгу, створення ситуації самооцінки і взаємооцінки для уміння адекватно оцінити себе, колег та інших людей. Надання

психологічної допомоги різним верстам населення вимагає від практичного психолога як ґрунтовних теоретичних знань із багатьох професійних психологічних дисциплін, так і з природничих, медичних і гуманітарних предметів. Вирішення вказаної проблеми пов'язано із забезпеченням процесу формування професійної підготовленості студентів у період їх навчання у вищому навчальному закладі. Вивчення змісту основних дисциплін базового навчального плану неспеціалізованих ВНЗ засвідчило, що у програмах відсутні теми, які би передбачали висвітлення особливостей діяльності фахівців екстремальних ситуацій. Зміст підготовки фахівців у спеціалізованих ВНЗ недостатньою мірою враховує їх психологічну підготовленість до діяльності в екстремальних умовах.

У конструюванні педагогічного процесу ми дотримувалися відповідної доцільної послідовності. Так, на нашу думку, професійна підготовка практичних психологів до діяльності у екстремальних ситуаціях має багаторівневий та багатосистемний характер і містить низку взаємопов'язаних підсистем. Структурно вона становить складне взаємозалежне і взаємодіюче поєднання сукупності елементів загальних і спеціальних видів підготовок, таких як загальнотеоретична, спеціально-теоретична, професійно-екстремальна підготовки. Ці види підготовки виконують певні завдання, мають певний зміст, цілі, умови, організаційні форми, методи та прийоми, методики, зв'язки між ними, засоби і функції, педагогічні технології, які забезпечують формування професійної готовності до діяльності в екстремальних умовах.

Першою проводилась базова спеціально-теоретична професійна підготовка, систематично, циклічно, за курсами, кожного навчального року за певним навчальним планом. Загалом на першому-другому роках навчання студенти опановували в основному теоретичні курси, а на третьому-четвертому – психодіагностичні та психокорекційні дисципліни. Це досягається введенням у навчальний процес такого блоку загальнопсихологічних дисциплін: «Загальна психологія», «Експериментальна психологія», «Історія психології», «Вікова психологія», «Соціальна психологія», «Педагогічна психологія», «Психодіагностика», «Основи психокорекції» та ін.

Другою проводилась професійно-екстремальна підготовка, логічна структура якої виражена у вигляді тематично організованих систем дидактичних одиниць із дисциплін «Екстремальна психологія», «Військова психологія», «Юридична психологія», «Психологія кризових ситуацій», «Психологічна підготовка фахівців у надзвичайних ситуаціях», «Професійна придатність до діяльності в надзвичайних ситуаціях та професійна деформація», «Психологія посттравматичної

реабілітації», «Безпека життєдіяльності», «Теоретичні та практичні аспекти управління у надзвичайних ситуаціях», «Екологічна та техногенна безпека», «Пожежна та аварійно-рятувальна техніка», «Медицина надзвичайних ситуацій», «Соціальна робота».

Нами розроблено комплекс спеціальних програм і методів поліпшення професійної підготовки практичних психологів. У навчальних програмах передбачені лекційні та практичні заняття, в межах яких реалізуються цілі кожного етапу моделі професійної підготовки практичних психологів. Важливим компонентом запропонованої нами моделі професійної підготовки практичних психологів ДСНС є також моделювання обставин, наближених до екстремальної ситуації (заняття у психологотренувальному центрі, класі пожежогасіння, участь у практичних навчання, виїзд на полігон, на газодимозахисні споруди, пожежні частини, загони рятувальників, госпіталі, психіатричні лікарні).

Нами запропоновано складові системи організаційно-методичного забезпечення підготовки психологів для практичної роботи, які містять: програму психологічної практики, що адаптована до специфіки діяльності працівників ДСНС; удосконалення змісту окремих навчальних дисциплін; програму спеціальних тренінгів з питань психопрофілактики суїцидальної та адитивної поведінки. Особисто автором розроблено такі програми курсів і курси: «Екстремальна психологія», «Психологія кризових ситуацій», «Психологія посттравматичної реабілітації», «Юридична психологія», «Професійна підготовка до дій в екстремальних умовах», «Психологічна підготовка фахівців у надзвичайних ситуаціях», «Професійна придатність до діяльності в надзвичайних ситуаціях і професійна деформація», «Психологія масової поведінки», «Психологічна допомога в екстремальних і кризових ситуаціях», «Психологічні особливості роботи на телефоні довіри», «Експериментальна психологія», «Військова психологія». Нами розроблено також методичні матеріали із зазначених дисциплін.

Аналіз теоретичних і практичних проблем діяльності психолога виявив психологічні труднощі, які виникають під час вирішення завдань повсякденної роботи в екстремальних ситуаціях. З цією метою в модель підготовки були уведений спеціалізовані навчальні практики, які проводяться в пожежних частинах, кризових центрах, психіатричній лікарні. Так, упродовж другого року навчання студенти та курсанти в межах ознайомлювальної практики заступають на чергування у навчальну пожежну частину ЛДУ БЖД з метою опанування екстремальними умовами та специфікою роботи працівників ДСНС. Вони набувають теоретичних знань про організацію караулу НППЧ, ознайомлюються з роботою диспетчерів, отримують практичні навички

щодо надання домедичної та екстреної психологічної допомоги постраждалому населенню.

Майбутні психологи також проходять навчальну практику з клінічної психології у Львівській обласній клінічній психіатричній лікарні. Основна мета – ознайомлення з психічними розладами особистості, які виникають після перебування у надзвичайних ситуаціях і з методами діагностики психічних порушень. Так, згідно з програмою психологічної практики, студенти та курсанти повинні: вміти діагностувати психічний стан та аналізувати його; аналізувати матеріали медичних обстежень; вміти навчитися тестувати індивідуально-психологічні властивості особистості; забезпечувати індивідуальний підхід у роботі, складати індивідуально-корекційну програму, враховуючи особливості стану психічного і фізичного здоров'я, супутні захворювання, вікові особливості.

На четвертому році навчання студенти та курсанти проходять виробничу практику в центрах психологічного забезпечення та роботи з особовим складом ГТУ(ТУ) ДСНС України в областях на посаді психолога. Вони набувають теоретичних знань щодо особливостей роботи психологічної служби, вивчають основні законодавчі документи, а також отримують навички проведення психологічного відбору персоналу, психокорекційної та психопрофілактичної роботи. Згідно з такою моделлю, забезпечується максимальне наближення навчального процесу майбутніх практичних психологів до діяльності в екстремальних умовах.

З метою поліпшення професійно-екстремальної підготовки у Львівському державному університеті безпеки життєдіяльності змодульовано психолого-тренувальний центр, котрий складається зі смуги перешкод, яка імітує трубопроводи, підвальні та малогабаритні приміщення зі світловими, шумовими та ефектами задимлення. Тому в програму професійної підготовки практичних психологів уведено заняття у психолого-тренувальному центрі, які дають змогу змоделювати обстановку, що наближається до екстремальної ситуації, і проаналізувати її в процесі навчання; практично створити умови, в яких індивід навчився брати на себе підвищену відповідальність, розвивав би рефлексію, самоконтроль, використовував методи психологічного розвантаження. У заняття ми вводили такі труднощі й перешкоди, як виконання навчальних дій в умовах ризику та небезпеки; навчання самоуправлінню, контролю і регулюванню напруженості, моделювання складних екстремальних ситуацій. Підготовка до дій в екстремальних ситуаціях забезпечується також використанням спеціальних форм і методів, зокрема проведенням зборів за тривогою, запровадженням

елементів несподіваності, моделюванням складної зрозумілої ситуації, що повинно бути закладено у навчальний процес. Упродовж виконання курсантами, студентами та слухачами університету вправ із проходження зазначеної смуги перешкод проводиться їх психофізіологічний та медичний супровід.

Ще один аспект роботи психолога в зоні надзвичайної ситуації курсанти та студенти опановують під час масштабних навчань, де виявляється злагодженість дій усіх служб, які задіяні у ліквідації надзвичайних ситуацій: рятувальних підрозділів, медицини катастроф, психологів ДСНС. У межах навчань можна отримати знання щодо наповнення спеціалізованої валізи психолога, специфіки роботи мобільного пункту екстреної психологічної допомоги, медичного сортувального майданчика, набувають уміння посттравматичної реабілітації та психологічного сортування потерпілих за наслідками впливу на психіку.

У моделі передбачена також індивідуальна корекційно-розвивальна робота, яка спрямована на усунення впливу екстремальних факторів, що формують деструктивні настанови і негативні емоційні стани, адекватну реакцію на надзвичайні ситуації. З цією метою розроблені та апробовані спеціалізовані тренінги «Профілактика адитивної поведінки», «Профілактика суїцидів серед працівників ДСНС», «Профілактика конфліктів», «Робота з сім'ями постраждалих у надзвичайних ситуаціях та учасників АТО». Вони дають змогу зменшити вплив негативних чинників на психіку, усвідомити неадаптивні форми поведінки, а також опанувати навички ефективного міжособистісного спілкування.

Висновки. Професійна підготовка психологів до екстремальних умов діяльності – це комплексний вид підготовки, який поєднує професійне вивчення класичних психологічних дисциплін зі спеціальним навчанням, поєднаним зі специфікою діяльності у екстремальних умовах.

1. Варій М. Й. Військова психологія і педагогіка: посібник / М. Й. Варій, М. М. Козяр, М. С. Коваль; за заг. ред. М. Й. Варія. – Львів: Сполум, 2003. – 624 с.

2. Иванова С. П. Концепция и организационно-методическое обеспечение профессиональной деятельности психологов МЧС России: автореферат дис. на соиск. уч. степени доктора психологических наук: 05.26.03 / С. П. Иванова. – СПб., 2011. – 39 с.

3. Иванова С. П. Психологическое сопровождение профессиональной подготовки психологов МЧС России: монография / С. П. Иванова. – СПб.: Изд. Астерион, 2011. – 128 с.

4. Казак Т. В. Концептуальные основания психологического сопровождения психосоциальной адаптации субъектов учебной и профессиональной деятельности системы органов внутренних дел: автореферат дис. на соиск. уч. степени доктора психологических наук: 19.00.03 / Т. В. Казак. – Тверь, 2011. – 39 с.
5. Козяр М. М. Екстремально-професійна підготовка до діяльності у надзвичайних ситуаціях / М. М. Козяр. – Львів: Сполом, 2004. – 376 с.
6. Лебедев В. И. Личность в экстремальных условиях / В. И. Лебедев. – М.: Политиздат, 1989. – 304 с.
7. Малкина-Пых И. Г. Экстремальные ситуации / И. Г. Малкина-Пых. – М.: Изд-во Эксмо, 2005. – 960 с.
8. Самонов А. П. Психологическая подготовка пожарных / А. П. Самонов, Б. А. Вяткин. – Пермь: Кн. изд-во, 1975. – 47 с.
9. Стасюк Є. В. Організаційно-психологічні особливості професійної діяльності офіцерів-психологів органів охорони державного кордону: автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. психол. наук: 19.00.09 / Є. В. Стасюк. – Хмельницький, 2008. – 20 с.
10. Столяренко А. М. Экстремальная психопедагогика / А. М. Столяренко. – М.: ЮНПІ-ДАНА, 2002. – 607 с.
11. Основы психологического обеспечения деятельности МЧС: учебник / за заг. ред. В. П. Садкового. – Х.: УЦЗУ, 2009. – 244 с.
12. Осипова А. А. Справочник психолога по работе в кризисных ситуациях / А. А. Осипова. – Ростов н/Д: Феникс, 2005. – 315 с.
13. Організація психологічної підготовки особового складу підрозділів Сухопутних військ: навчально-методичний посібник / за ред. Г. П. Воробйова. – Львів: АСВ, 2012. – 430 с.
14. Кришталь М. А. Психологічне забезпечення професійної діяльності працівників пожежно-рятувальних підрозділів МЧС України: навчальний посібник / Микола Андрійович Кришталь. – Черкаси: Академія пожежної безпеки імені Героїв Чорнобіля, 2011. – 226 с.
15. Психология экстремальных ситуаций для спасателей и пожарных / под общ. ред. Ю. С. Шойгу. – М.: Смысл, 2007. – 319 с.
16. Психология и педагогика. Военная психология / под ред. А. Г. Маклахова. – СПб.: Питер, 2004. – 464 с.
17. Рабочая книга практического психолога: пособие для специалистов, работающих с персоналом / под ред. А. А. Бодальова, А. А. Деркача, Л. Г. Лаптева. – М.: Изд-во Ин-та психотерапии, 2001. – 460 с.
18. Экстремальная психология: учебник / за заг. ред. проф. О. В. Тімченка. – К.: Август Трейд, 2007. – 502 с.
19. Енгальчев В. Ф. Психологические основы вузовской подготовки специалистов в юридической психологии: автореферат дис. на стиск. уч. степ. доктора психол. наук: 19.00.07 / В. Ф. Енгальчев. – СПб., 2006. – 40 с.
20. Дубровина И. В. Школьная психологическая служба: вопросы теории и практики / И. В. Дубровина. – М.: Изд-во МГУ, 1991. – 202 с.

Сирко Р. И. Учебно-методический комплекс профессиональной подготовки практических психологов к экстремальной деятельности в высших специализированных учебных заведениях

Проанализировано учебно-методический комплекс профессиональной подготовки специалистов по практической психологии в экстремальной деятельности в высших учебных заведениях системы ДСНС, который сочетает профессиональное изучение классических психологических дисциплин и специальным обучением, со спецификой деятельности в экстремальных условиях.

Описано учебный план подготовки, ее виды, дисциплины, которые обеспечивают блоки гуманитарной и социально-экономической подготовки, естественно-научной подготовки, профессиональной и практической подготовки, дисциплины самостоятельного и свободного выбора студентов

Ключевые слова: учебная программа, экстремальная психология, стрессовое состояние, деструктив психики, профессионально-экстремальная подготовка.

Sirko R. I. Teaching and Methodical Complex of Professional Training of Practical Psychologists to the Extreme Activity in Higher Specialized Educational Establishments

The article analyses the teaching and methodical complex of professional training of specialists to the extreme activity in higher education DSNS system that combines professional study classical psychological disciplines with special training and with specific activities in extreme conditions.

Professional training as a psychologist refers to the quality process of professional identity formation, in which it acquires basic knowledge and skills in the chosen specialty and complex individual psychological properties that determine its suitability for psychological system professions directly «man-man».

Teaching program, its types, academic disciplines that provide blocks of humanitarian and socio-economic training, natural science training, professional and practical training, self-discipline and free choice of students is described.

The model also provides individual correction and development work that aims to eliminate the influence of extreme factors that shape the guidelines destructive and negative emotional states and create adequate response to emergencies. We consider the architectural complex designed special programs and methods to improve practical psychologists training. An important component of the proposed model of training psychologists DSNS is a simulation of conditions close to the extreme situation. In order to improve vocational training in extreme conditions there is psycho-training centre in L'viv State University of life safety which consists of the obstacle course that simulates pipelines and small basement room with light, noise and smoke effects. Vocational training of psychologists to extreme operating conditions is a complex kind of training that combines classic psychological study of professional disciplines with special training, combined with specific activities in extreme conditions.

Key words: educational program, extreme psychology, stress condition, destructive mentality, professional and extreme training.

Стаття надійшла 5 листопада 2015 р.